

(Türk Düşüncesi)

77.641717
Zuliat 1960

NO: 62-11

Mehmed Halid Bayrı

I) GARİP BİR ANADOLU YOLCUSU

Mehmed GÖKALP

Bundan kırk yıl kadar önce Diyarbakır'dan gelen bir yolcu treni gecenin geç vaktinde Haydarpaşa garına girerken loş salonların kompartımanlarından birinin içinde oturan zayıf vücutlu, çelimsiz genç bir yolcu güçlkle doğrulabildi. Eşyalarını toparlayıp trenden inmeğe hazırlanmağa başladı. Yüzü solgundu, bileklerindeki kara kan damarları ince ağaç dalları gibi görünüyordu. Gözlerinin etrafı kararmış, elbiseleri Anadolu koka bu genç, ağır adımlarla trenden indikten sonra narin vücudünü ayakta zor tutarak neşeli insanlar arasında iskeleye doğru yürümeğe başladı. Yere yıkılmamak için elinden gelen gayreti gösteriyor, tükenen fizikî kuvvetini cesaretiyle takviye ederek yürüyordu. Fakat bedenindeki kuvvet onu ancak garın çıkış kapısına kadar getirebildi. İstasyon binasının çıkış kapısına yakın bir yerde yığılıp kaldı. Zaten ağır ve takatsız olan bu garip Anadolu yolcusu garın nemli mermerleri üzerine bir köylü gibi bağdaş kurmuş, sessiz, sedâsız oturmuştu. Mermere çakılmış bir çiviymiş sanki, onu oradan söküp götürecekti ne bir el, ne de bir kuvvet vardı.

Trenden inen yolcuları karşılamağa gelenler birbirleriyle konuşarak, şaklaşarak vapura yetişmek için koşar adımlarla gidiyorlardı. Hiçbirisi yüzünü çevirip de ıslak mermerlerin üzerinde hareketsiz oturan bu gence bakmıyordu bile... Vapura koşanlar, yardıma muhtaç bu garip adamın imdadına koşmuyorlardı. Zaten yardım isteyecek medenî cesareti de yoktu ya...

Vakit haylı ilerlemişti. İstanbul'u korkunç bir sessizlik ve koyu bir karanlık kaplamıştı. Islak mermerlerin üzerindeki genç ayağa kalkamıyor ve evine gidemiyordu. Soğuk mermerlerin kahrından, sıcak bir odanın rahat havasına gidemiyen bu genç Mehmed Halid adını taşıyordu. 1914-15 yıllarında bütün dünya devletlerine karşı Çanakkale'de savaşan yılmaz Türk ordusunun ihtiyat zabitlerinden biriydi. 18 Mart 1915 Çanakkale zaferinden sonra terhis olunca Diyarbakır'da bulunan babası Ahmet Muammer Beyi ve annesi Maide hanımı görmek için gittiği Güney - Doğu Anadolu'dan dönüyordu. Yorgunluğu, takatsızlığı, bedenindeki kuvvetsiz-

lik çetin ve dehşet verici bir harbden yeni çıkmış olmasındandı. Vücudu yorgun olmasına rağmen ruhu çelik gibi sağlam, azmi kuvvetli ve iradesi tamdı. Yüksek tahsil için İstanbula geliyordu. İnsanlarının birbirine yılanlara bakar gibi baktığı bu şehirde o herkese dost gözüyle ve iyi kalble bakıyordu. Gerçi uzun bir geceyi Çanakkale'nin siperlerinde değil de İstanbul kalabalık bir semtinde garin ıslak mermerleri üzerinde geçirmişti. Fakat harp sırasında nice geceler Gelibolu veya Çanakkale siperlerinde düşman karşısında ateş yağmuru altında nöbet tutmuş olan bu ihtiyat zabitanın yılmayan bir azmi ve iradesi vardı. Ertesi sabah bir İstanbullunun yardımıyla yerine giden Mehmed Halid, kılıcın zaferinden sonra kalemini kullanmağa ve bir zafer de bu yolda kazanmağa çalıştı.

Yukardaki hatırayı Edebiyat Fakültesi doçenti Dr. Cevad Eren Beyden dinledim. Yıllar sonra 27 Ekim 1958 de aramızdan ayrılırken de 40 yıl önceki bu hadiseyi andıran bir hava esiyordu. Eski dostlarından Profesör Hilmi Ziya (Ülken), Mükrimin Halil, belediye levazım ve muhasebe servisinde çalışan mesai arkadaşları, damadı, Maarif Kütüphanesi sahibi Menice Hanım, Türk Folklor Araştırmaları dergisi sahibi İhsan Hınçer cenaze namazında bulunmak üzere İstanbuldaki Beyazid caminin avlusuna gelmişlerdi. Cenazesinin az ilerisinde İstanbul Belediye reisi **Kemal Aygün'ün** ve Türk Folklor Derneğinin gönderdiği iki büyük çelenk görünüyordu. Talihin ne garip tecellisidir ki bu büyük Anadolu milliyetçisi ve folklorcusunun eserlerinin sayısı kadar dostu ve tanıdığı onu son yolculuğunda uğurlamağa gelememişlerdi. Çünkü Babiâlinin büyük gazetelerinin bilgili ve kültürlü yazı işleri müdürleri (bu isimde bir muharrir tanıımıyoruz) diyerek İhsan Hınçer'in gönderdiği biltenden iki satır alıp gazeteslerine koymamışlardı. Halbuki Bayrı'nın neşredilmiş 17 ve neşredilmemiş 18 olmak üzere 35 den fazla te'lif eseri vardı. Fakat yazı işleri müdürleri yine de onu tanııyorlardı. Bu yüzden en yakın dostları olan Ord. Prof. **Fındıkoğlu, Doç. Cahid Tanyol, Prof. A. Süheyl Ünver, A. Caferoğlu** ve diğer yazar ve edibler ölümünü haber alamamış ve cenazesine gelememişlerdi. Kırk yıl önceki İstanbula gelişle bu sessiz ve vakitsiz gidiş arasında geçen zaman arasındaki mesafe bize ne kadar da kısa görünüyordu... Bir Anadolu milliyetçisinin kaderi, çileli bir hayat sona ermişti.

II) BAYRI'NIN ÇANAKKALE ZAFERİNE DAİR ESERİ: MAZİDEN BİR YAPRAK.

Yakın zamanda toprağa verdiğimiz Anadolu milliyetçisi ve folklorcusu Mehmed Halid Beyin bir de tarihçi cephesi var. Türk Folklor Araştırmaları Dergisinde hocamız Ord. Prof. Fındıkoğlu Z. Fahri Bey onun için: (Memleket ölçüsünde edebiyat tarihçiliği ile meşguldü. İsmail Namî imza-

sı ile şiirler yazdığı da olurdu. sf. 1825) diyordu. Ben de onun hakkındaki ilk yazımda şu başlığı tercih etmiştim: (Anadoluyu ilk Keşfe Çıkanlardan: EDEBİYAT TARİHÇİMİZ BAYRI) tabirini yazmıştım. Şimdi daha iyi anlıyorum ki Bayrı yalnız Anadolu milliyetçisi ve folklorcusu değil aynı zamanda bir tarihçidir de. Hem o tarihi yaratanlardan, Çanakkale muharebelerinin tarihini yazanlardan biridir.

Mehmed Halid Bey genç yaşında ihtiyat zabiti olarak iştirak ettiği Çanakkale muharebelerine dair hatıralarını bir yıl sonra 1919 da (MAZİDEN BİR YAPRAK) adı altında kaleme almış ve (İhtiyat Zabitleri Teavün Cemiyeti) bu değerli tarihî eseri aynı yıl neşretmiştir. Bu eser, Bayrı'nın ilk neşredilmiş eseri olması ve Türk Tarihinin en şanlı sahnelerini içinde toplayan Birinci Cihan Harbinin Çanakkale muharebelerini bir ihtiyat zabitinin müşahadelerine dayanan kaleminden vermesi bakımından çok mühimdir. Millî mücadele ve Türk tarihini yazacak tarihçilerimiz üstadın (Maziden Bir Yaprak) adlı eserini de tetkik etmelidirler. Bu ilim haysiyeti ve millî tarih şuurunun bir icabı olarak telâkki edilmelidir. Kabil olsa da bu eseri yeni harflerle neşredip genç nesle sunabilirsek. Ne kadar iyi olur. Yakın dostlarından ve muhterem Tahsin Demiray dostundan bunu talep ediyoruz. Her halde Anadolu ve İstanbul folklorunu çok iyi tetkik etmiş Bayrı'nın aynı zamanda bir Çanakkale haribinin muzaffer bir subayı olarak gelecek nesillere tarihi ve tarihçiliğiyle de tanıtılması en tabii arzumuzdur. (*).

III) İLK TANIMA VE BİR TARTIŞMA

Yüksek tahsilim için İstanbula geldiğim yıllarda Belediye Mezatlık Müdürü bulunan Bayrı'yı ziyarete giderek tanıdım. Daha Erzurum Lisesinde talebe iken (Ülkü) dergisinde neşrettiği (İki Âşık Arasında) adlı merak verici etüdünü okumuş ve Halid Bayrı'yı tanımak istemiştim. Etüdünde Yusufelili şair Huzurî ile âşık Remzi Akbaş'ın karşılıklı deyişleri izahlı olarak yer almıştı. O günlerde edebiyat öğretmeni Dizdaroğlu Hikmet B. in (Yusufelili Şair Huzurî) adlı değerli bir eseri Halkevleri Basın Yayın Bürosu tarafından yayınlanmıştı. Bu eser hakkında çok iyi tanıdığım şair Huzurî'ye dair (Bir Monografi Tetkiki) başlığı altında bir tenkid yazısı hazırlamıştım. Bu yazı (Türk Folklor Araştırmaları) dergisinde neşredilmişti. (Bak T. F. A. Sayı: 19-21, 1951) Halid Bey Âşık Remzi'nin

(*) Not: (Buraya merhumun eseri olan «Maziden Bir Yaprak» adlı tarihî eserinden pasajlar alacaktım; fakat eserin bütünü okunmadan kesin bir fikre sahip olunamayacağına inanarak vaz geçtim. — M. G.)

Halid Bayrı'nın kendisi olduğunu iddia ediyordu. Münakaşa ve tartışmalarımızda herkes bana hak veriyordu. Nitekim onun yakın dostu Ord. Prof. Fındıkoğlu Z. Fahri Bey de T.F.A. da 114 üncü sayıda neşredilen (Folklorcu Mehmed Halid Bayrı) adlı makalesinde: (İsmail Namî imzası ile şiirler yazdığı da olurdu.) diyor. Mesele henüz tamamen aydınlanmış değildir. İsmail Namî imzasıyla şiirler yazan Bayrı'nın sonradan Remzî mahlâsını kullanması ve şahsiyetini gizlemek istemesi pek zor izah edilir. Hem neden kendi eserinin altına öz adını ve soyadını yazmaktan imtina etsin? Remzî'nin Bayrı olduğunu iddia etmek onun diğer saz şairleri hakkındaki etüdleriyle alay etmek olmaz mı?

IV) VAZİFE VE FİKİR HAYATI

İstanbulda kaldığı 1918-25 yılları arasında bir taraftan Âyan Meclisinde ve belediye meclisinde kâtiplik yapan ve bir taraftan da Darülfünun Edebiyat Fakültesine devam eden Mehmed Halid Bey, tahsilini ikmal edince İstanbul Belediyesi Neşriyat Müdürlüğü, iktisad müdür muavinliği, hesap işleri muhasip ve murakıplığında, levazım müdürlüğünde ve son olarak da Kapalıçarşı Mezatlık Müdürlüğünde vazife görmüş olan Bayrı'nın bir de fikir hayatı vardır. Cumhuriyetin ilk yıllarında Prof. İsmail Hikmetin neşrettiği (Düşünce) dergisinin yazı işleri müdürlüğünü 1922-25 ve (ANADOLU) mecmuasının idaresini ve 1929 da Türk Halk Bilgisi Derneği İstanbul şubesinin çıkardığı (Halk Bilgisi Haberleri) dergisinin 1931 yılına kadar 19 sayısının yazı işleri müdürlüğünü yapmıştır. Daha sonra Eminönü Halkevinin Dil, Tarih ve Edebiyat Kolunun yayınladığı ve Prof. Fuad Köprülü'nün gayretiyle devamlı olarak neşredilen (Halk Bilgisi Haberleri) dergisinin başında çalışmıştır. Bu dergi Türk halkiyatını, harsiyatını ve millî kültürümüzü Bayrı'nın bitmez tükenmez gayretiyle Anadoluya yayıyordu. İstanbul folklorunu, Anadolu saz şairlerini ve halk edebiyatını cönklerden tetkik ederek etüdlere yazıyor ve neşrediyordu. Bu etüdlerini Anadolu Mecmuası, Halk Bilgisi Haberleri, Yeni Türk, Ülkü ve Folklor Araştırmaları Dergisinde ve ayrıca kitaplar halinde yayınlamıştır.

Bundan başka Kızılelma dergisinde (Denizcioğlu) müstear adıyla 1947 de Ziya Gökalp'ın Türkçülüğü ve milliyetçiliğini benimseyen yazılar yayınlamıştır. Onu büyük mütefekkir hemşehrisi Diyarbakırlı Ziya Gökalp'ın 1924 den sonra Anadolu Mecmuasıyla türkçülüğü ve milliyetçiliği benimseyen bir idealist olarak da anabiliriz.

1951 de Türk Folklor (Halkbilgisi) Derneğinin kongresinde Prof. Fındıkoğlu, Hilmi Ziya, A. Süheyl Ünver, Eflâton Cem Güney, İhsan Hınçer Muzaffer Batur ve Doç. Mehmet Sırrı Bilge ile Muallimler Birliğindeki

toplantıda bulunmuştu.

İdare hey'etine seçildikten sonra toplantılara gelir, eski hatıralarını bize anlatırdı. Bunlardan biri Anadolu dergisine dairdi:

(1924-25 yıllarında daha Edebiyat fakültesinde bir talebeydim. **Hilmi Ziya, Ziyaeddin Fahri Bey** ve diğer arkadaşlarla birleşerek Anadolu Mecmuasını çıkarmağa başladık. Talebeydik. Harçlığımızın bir kısmını bu mecmuaya tahsis ediyorduk. Günün birinde maddî zorluklar baş gösterdi. Bahâli'deki bir evde birkaç arkadaş toplanıp Anadolu Mecmuasının yaşaması ve neşriyata devamı için fikir teatisinde bulunuyorduk. Hiçbir resmi makam ve şahıs bize yardımda bulunmadığından iş yine kendi yağımızla kavruluyordu. Toplantıdan sonra evden çıkarken evin bodrum katından Siyah paltolu olan meçhul bir adam hızlı adımlarla evden uzaklaştı, gitti. Meğer bizi bodrum katında dinleyen bu adam sivil polismiş...»

Merhum hatırasını anlatırken burada durdu, bir sigara yaktıktan sonra:

«Aradan bir hafta geçmedi ki o zamanki İstanbul valisi beni huzuruna çağırırdı. Sert bir sesle:

« — Oğlum, siz üniversite talebesisiniz. Dersinizi kursunuzu bırakıp mecmua çıkarmakla ne kazanıyorsunuz? Bırakın bu işleri, gelin ben sizlere memuriyet vereyim, maaş bağlatayım.» dedi. Fakat yine işimizi bıraktık. dedi. Gerçi bundan sonra **Âyan Meclisinde** ve **Belediye meclisinde** zabıt kâtipliği yaptığı bir vakıadır, fakat Bayrı bunu dahi çok sonra söylemişti.

V) İDEAL ARKADAŞLARI VE DOSTLARI

Altmış iki yaşında aramızdan ayrılan Mehmed Halid Bayrı'nın dostları ve ideal arkadaşları yüksek mevkilerde vazife görmüş ve halen vazife görmekte olan değerli şahsiyetlerdir. Bunlar arasında Prof. Hilmi Ziya Ülken, Fındıkoğlu Z. Fahri Bey, Sabri Esad Siyavuşgil, **Fuad Köprülü**, **A. Süheyl Ünver**, Ahmed Ceferoğlu, Doçent **Cahid Tanyol**, Mehmet Bilge, Cevad Eren ve edip ve şairlerden **Ahmed Kudsi Tecer**, **Behçet Kemal Çağlar**, Eflâton Cem Güney, Sırrı Numan Bilge, Ömer Bedrettin Uşaklıgil, Ali Rıza Yalçın, Vahid Lütfi Salçı, Mahmut Ragıp Gazimihal, vali **Haluk Nihad Pepeyi**, konservatuar müdürü Yusuf Ziya **Demircioğlu**, muharrir İhsan Hınçer, **Abdülkadir İnan** onun samimî dostlarıydı. Herkesle iyi geçinir, temiz ahlâklı, kibar bir adamdı. Kimseyi incittiğini veya darılttığını duymadım. (Bak. T.F.A. Sayı: 114).

VI) TÜRKÇÜLÜĞÜ VE MİLLİYETÇİLİĞİ

Anadolu Mecmuası ile başlıyan fikir hayatı ölünceye kadar onun yazdığı makalelerde müşahade edilebileceği gibi Türkçülük ve milliyetçilik cereyanıyla da alâkalıdır. 1947 de «Kızılalma» dergisinde (DENİZCİOĞLU) müstear adıyla Türkçülüğü ve milliyetçiliği öven yazılar neşretmiştir. Nitekim Yusuf Ziya **Demircioğlu** ondan bahsederken: (... Kütüphaneleri dolduracak kadar **millî kültür eserleri** meydana getiren Meñmed Halid..) diye millî kültür ve edebiyata olan hizmetine temas ediyor. Muharrir ve şair **Ahmed Kudsi Tecer** Bey: «Her gün yeni bir halk şairi keşfediyor, her gün eski yazmalardan yeni yeni koşmalar, destanlar çıkarıyor, yayınlıyordu. Bu türlü çalışmalara ilmî bir hüviyet verildiği takdirde sahibine millî heyecanını tatmin edici bir haz da sağhyabiliyor» diyor. İhsan Hınçer Bey de: «Ziya Gökalp'ın açtığı yoldan yürümek üzere işe koyulmuştur... Bayrının hemşehrisi olan Z. Gökalp'ın açtığı yeni yolda yürümek azmiyle: «Türk Halk bilgisi Derneğinin ilk temelini atanlardan biri olan Bayrının Türkçülüğünü ve milliyetçiliğini 1927 de başlatıyor. Hakikatte onun idealî 1919 da doğmuş, 1925 de Ziya Gökalp'ın ölümünden sonra Anadolu Mecmuası ile kuvvet kazanmış ve 1927 de Türk Halkbilgisi Derneğiyle teşkilâtlanmıştır, diyebiliriz. O (Hubbul vatan minel iman: Vatan sevgisi imandandır) sözünü kendine düstur edinmiş bir Anadolu milliyetçisi, folklorcusudur.»

VII) NETİCE:

Yıllarca millî kültürümüzü, halk edebiyatını, harsiyatını tetkik etmiş olan Mehmet Halit Bayrının bugün neşredilmiş 17 ve neşredimemiş 18 eseri ve yüzlerce makale ve etüdleri vardır. Edebiyat Fakültelerimizde folklor ve etnoğrafyaya dair tedrisat yapılmadığı gibi, ne bir enstitü ve arşiv ne de kürsü mevcut değildir. Daha önce Ankarada'ki Dil, Tarih ve Coğrafya Fakültesinde bir folklor ve halk edebiyatı kürsüsü vardı. Fakat birkaç soyu bozuğun, satılmış adamların yüzünden kapatıldı. Bir hastahane vazife gören bir doktorun birkaç hastaya zehir vermesi üzerine doktorun hastahaneden kovulması ve hastahanenin kapatılması gibi birşeydi bu. Oradan kovulanlar Türkiyeden de kovuldular, Parise gittiler. Fakat biz millî edebiyatımızı, harsiyatımızı ve halkiyatımızı, kısaca millî

folklor ve etnoğrafyamızı unutacak mıyız? O menfur ideolojinin uşaklarını kovar gibi millî kültürümüzü yabana atacak mıyız? Hayırsa Edebiyat fakültelerinde (Halk edebiyatı ve Folklor-Etnoğrafya Enstitüsü) veya kürsüleri ihdas ve tedrisata millî örf, âdet sosyolojisini, halk edebiyatını, folklor ve etnoğrafyayı idhal etmeliyiz. Ord. Prof. Fındıkoğlu Z. Fahri Bey 950 yılında İstanbul Üniversitesi İktisat Fakültesinde bir (FOLKLOR VE ETNOĞRAFYA ARŞİVİ) tesis etmiş ve sosyoloji derslerinde folklor ve etnoğrafya tedris etmektedir. Diğer fakülteler de bunu yaparlarsa Bayrının değeri bir kat artacaktır.

